

Beregszász város monográfiája

Beregszász város monográfiája

SCREENED BY

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

Beregszász város monográfiája

Szerkesztette:
Szamborovszkyné Nagy Ibolya
Molnár D. Erzsébet

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Beregszász
2024

ETO 94(477.87)".../1991"

B-54

DOI 10.58423/978-617-8143183

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, Molnár D. Erzsébet (szerk.): Beregszász város monográfiája. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 2024. 384 p.

Jelen kötet a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont, valamint a Történelem- és
Társadalomtudományi Tanszék munkatársainak közreműködésével készült.

© Szerzők: Braun László, Csatáry György, Dancs György, Kész Barnabás, Maruszics Erik,
Molnár D. Erzsébet, Molnár D. István, Molnár Ferenc, Rác Béla, Szakál Imre, Szamborovszkyné
Nagy Ibolya, Váradi Natália

Nyomtatott és elektronikus formában (PDF-fájlformátumban) történő kiadásra javasolta
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa
(2024. április 25., 4. számú jegyzőkönyv).

Kiadásra előkészítette a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja, a Történelem- és
Társadalomtudományi Tanszéke, valamint a Kiadói Részlege.

Szerkesztette:

Szamborovszkyné Nagy Ibolya és Molnár D. Erzsébet

Szakmailag lektorálta:

Prof. dr. Barta János DSc, a történelemtudományok doktora, professor emeritus
(Debreceni Egyetem)

Prof. dr. Püski Levente DSc, a történelemtudományok doktora
(Debreceni Egyetem)

Prof. dr. Varga Zsuzsanna DSc, a történelemtudományok doktora
(Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest)

Dr. Zubánics László CSc, a történelemtudományok kandidátusa, docens
(Ungvári Nemzeti Egyetem)

Műszaki szerkesztés: *Orbán Melinda és Dobos Sándor*

Tördelés és nyomdai előkészítés: *Orbán Melinda*

Előkészítés elektronikus formában (PDF-fájlformátumban) történő kiadásra: *Dobos Sándor és Tóth Vivien*

Korrekktúra: *Gricza-Varcaba Ildikó*

Borítóterv: *Molnár D. István*. A borító cím- és hátlapján

Gogola Zoltán *Beregszász* című festménysorozatának képei láthatóak.

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel:

Dobos Sándor (a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia tartalmáért és hitelességéért a szerzők viselik a felelősséget.

A szerzők álláspontja nem feltétlenül tükrözi a szerkesztők véleményét.

A tudományos kiadvány tartalmát az „Oxsico”
online plágium-ellenőrző program segítségével ellenőriztük.

A monográfia a Magyar Tudományos Akadémia 2023. évi Domus intézményi kiadvány
támogatási pályázatának köszönhetően jelent meg.

Kiadó: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202, Beregszász, Kossuth
tér 6. E-mail: foiskola@kmf.uz.ua; kiado@kmf.uz.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft. (cím: 88 006 Ungvár, Kárpáti Ukrajna u. 36. E-mail:
print@rik.com.ua)

ISBN 978-617-8143-17-6 (kemény táblás)

ISBN 978-617-8143-18-3 (PDF)

© A szerzők, 2024

© Szamborovszkyné Nagy Ibolya, Molnár D. Erzsébet, 2024

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2024

Tartalom

Bevezető.....	8
A város térszerkezetének és népességének alakulása (Molnár D. István)	15
Az őskortól Mohácsig (Rácz Béla, Kész Barnabás)	40
Kutatástörténeti áttekintés.....	40
Beregszász és környékének őstörténete	42
Az Árpád-háziak idejében.....	49
Királynéi városként a vegyes házi királyok idején	58
A középkori kőtemplom és a római katolikus egyház	64
Szerzetesek és kolostorok.....	67
Mohácstól a 19. századig (Csatáry György)	70
Városi közigazgatás, kiváltságok, vésznapok	70
Egyházi élet.....	75
Oktatás	84
A Rákóczi-szabadságharc idején	86
A szabadságharc után	91
Úrbéri viszonyok	92
A 19. század elejétől a reformkor végéig (Dancs György).....	94
Az oktatásról.....	94
Vallási közösségek	95
A város közjogi helyzete.....	99
Közélet.....	103
Nemesi felkelések	107
Gazdasági állapotok	109
Árvizek és vízszabályozás	113
Közegészségügy.....	113
Az 1848-as forradalomtól a kiegyezésig (Molnár Ferenc).....	116
Az 1848. márciusi események hatása, az első népképviselői választás.....	116
A beregszászi nemzetőrség 1848–49-ben.....	118
Az ünneplés pillanatai: a magyar szabadság utolsó hónapjai.....	122
A neoabszolútizmus kori közigazgatás kiépülése	124
Városi hangulatképek a Bach-korszakból.....	126
Mezőgazdaság és ipar az 1850-es években.....	128
Változások a város tisztikarában és státuszában	131
Helytartói látogatás, úrbéres ügyek, gazdálkodás	134
Oktatás és közművelődés.....	136
A modernizáció kezdetén: a város a dualizmus korában (Braun László)	139
Megyei és regionális közigazgatási központ.....	139
A tűzvészek és a tűzoltóság	142

Hagyomány és haladás: a város ipari fejlődése	146
<i>A népesség zöme földműveléssel és szőlészettel foglalkozik:</i>	
a város mezőgazdasága.....	153
A Beregvármegyei Kaszinó	157
A közegészségügy és a kórház	160
<i>Elvész a nép tudomány nélkül – a város iskolái</i>	162
Összeomlás és konszolidáció az első világháború után (Szakál Imre).....	178
A magyar összeomlás.....	178
A katonai megszállás.....	181
Közigazgatási változások	183
Gazdasági nehézségek	185
Az új közigazgatás	187
Gazdasági viszonyok, mindennapi élet.....	190
Kis magyar metropolis.....	191
Oktatásügy és felekezetek.....	196
Közigazgatási és szimbolikus revízió az első bécsi döntést követően (Maruszics Erik).....	200
Münchentől Bécsig: a csehszlovák hatalom kivonulása	
Beregszászból	200
A katonai közigazgatás időszaka	201
A nemzethűségi vizsgálatok és az <i>őrségváltás</i>	204
A polgári közigazgatás és Beregszász városi rangjának visszaállítása.....	210
Hétköznapok a második világháború előtt és alatt (Maruszics Erik)	218
A népesség számának alakulása és összetétele 1938–44 között	218
Szociálpolitika és szegénygondozás: Magyar Norma, ONCSA, Zöldkereszt	219
Oktatás és kultúra	226
Bombázás – nélkülözés – megszállás.....	233
A város szovjetizálása és a késő sztálini időszak (Molnár D. Erzsébet)	245
Megszállás, bekebelezés, tisztogatás	245
<i>...aki nem jelentkezik, annak kiirtják mindenféle famíliáját:</i>	
a város magyar férfilakosságának elhurcolása	251
A szovjet típusú rendszer lokális kivetítése: a valós és a szimbolikus tér szovjetizálása.....	254
A hruscsovi időszak tapasztalattörténete (Várad Natália)	263
Mindennapok.....	263
A rendhagyó 1956-os év és a magyarországi forradalom.....	264
Az 1956-ot követő időszak	268
Az 1963-as Beadvány.....	273
Gazdasági helyzetkép.....	274
Kulturális élet, ünnepnapok	277

A szocializmus és a pangás szorításába ragadt kisváros (Váradi Natália)	282
A mindennapi élet terei	282
Gazdaság	293
Kulturális élet, ünnepek és fesztiválok	298
Sportélet	302
Az oktatás helyzete és intézményei 1944 és 1991 között (Szamborovszkyné Nagy Ibolya).....	306
A radikális változások kezdete.....	306
A városi oktatásügy szovjet átszervezése	307
Az egyházi iskolák sorsa	309
A Magyar Királyi Állami Főgimnázium <i>utóélete</i>	311
Új iskolák és régi tanárok a városban.....	314
Régi-új szakiskolák.....	329
Vallási és felekezeti állapotok a szovjet időszakban (1944–1991) (Szamborovszkyné Nagy Ibolya).....	336
Az izraeliták	336
A reformátusok	347
A római katolikusok.....	350
A görögkatolikusok	355
A baptisták.....	358
A pravoszlávok.....	360
Összefoglaló gondolatok.....	362
Források és válogatott szakirodalom.....	366
Підсумки.....	374
Summary.....	379

ÖSSZEFOGLALÓ GONDOLATOK

A könyv, amelyet a kedves Olvasó a kezében tart, Beregszász történetének bemutatására tesz kísérletet a legkorábbi időktől a 20. század végéig. Szerzői között a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének, illetve a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának a munkatársai szerepelnek, akik részéről 2023-ban született meg az elhatározás, miszerint időszerűvé vált a város monográfiájának megírása. Sokan sokat dolgoztak a kötet megjelenésén, azonban mivel hasonló jellegű vállalkozás korábban nem született, és mivel a komoly feladatot jelentő monografikus munka elkészültéhez számos tekintetben alap kutatás elvégzése volt szükséges, bő egy évbe telt, mire az elgondolás könyv formájában is testet öltött.

A kötet a regionalitást és a helytörténeti kutatásokat előtérbe helyező történetírói tendenciákat követve mutatja be Beregszász évezredes múltját, sőt az őstörténeti vonatkozásokat is. A kedvező természetföldrajzi adottságoknak köszönhetően ugyanis a paleolitikum idején a település és környéke része volt annak a telepkomplexumnak, amelyet a Homo sapiensek alakítottak ki szálláshelyül az európai vándorlásuk idején, illetve a város mai területe bizonyítottan az egyik fő telephelyül szolgált az akkori közösségek számára. Komoly kihívást jelentett az őstörténeti és a kora középkori sajátosságok bemutatása egy település lokalitásában, illetve annak a történelmi térnek a meghatározása, amelyben Beregszász értelmezhető a kezdeti időkben. Mindazonáltal fontosnak tartottuk ennek az időszaknak is a kidolgozását és a kötetbe történő beemelését, hiszen csak így válhatott kerek egészzé a város történetéről szóló narrációnk.

A római, illetve a népvándorlás kori népmozgások szintén érintették Beregszász térségét, az első évezred közepén pedig szláv telephelyek létesültek a területén. A 9. század végén a Kárpát-medence honfoglaló magyarok általi birtokbavételével megkezdődött a város területének integrálása a letelepedő magyarság téruralmi rendszerébe, amelyről számos régészeti lelet tanúskodik. A történelmi forrásokban 1063-ban Lampertházaként megjelenő település jogállása többször változott a középkor folyamán: egyaránt találkozhatunk a *villa* (falu), az *oppidum* (mezőváros) és a *civitas* (város) megnevezésekkel, mígnem IV. Béla 1247-ben városi rangra emelte, és ennek megfelelő privilégiumokat adományozott a településnek. Fontos hangsúlyoznunk, miszerint a források arra engednek következtetni, hogy a köztudatban Lehoczky nyomán elterjedt 1504-es évvel szemben a település már 1477-ben Beregszászként van említve az okiratokban.

A város közép- és kora újkori történetét feldolgozó fejezetének szakszerű megírása szintén nem mondható könnyű feladatnak, amelynek legfőbb oka, hogy nem állnak rendelkezésre vagy nincsenek teljes mértékben feltárva és kielemezve a várostörténet alapvető forrásai, a jegyzőkönyvek, a legfontosabb városi rendelkezések és annak végrehajtásának eredményei, az ebben közreműködő szereplők tevékenysége. Mindazonáltal az érintett fejezetben megtörténik a korra jellemző politika-, gazdaság- és társadalomtörténeti folyamatok bemutatása egyrészt az újonnan kiaknázott levéltári források felhasználásával, másrészt a szakirodalom szintézisével.

A település a középkorban és a kora újkorban is többször állt a hadak útjában és vált áldozatává a besenyők, kunok, tatárok vagy éppen a lengyelek betöréseinek. Az ellen-

ПІДСУМКИ

Книга, яку шановний читач тримає в руках, є спробою презентувати історію Берегова від найдавніших часів до кінця ХХ століття. Серед її авторів – викладачі кафедри історії та суспільних наук Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II та співробітники Науково-дослідницького центру ім. Тиводора Легоцького, що діє при ЗУІ. Потреба в сучасній монографії про минуле нашого міста назріла вже давно, але від зародження ідеї в 2023 році до публікації книги минуло більше року. Над тим, щоби видання побачило світ, працювало багато людей, які доклали чимало зусиль і здійснили ґрунтовні дослідження для реалізації такого амбітного і складного завдання.

Колективна монографія, відображаючи історіографічні тенденції з акцентом на регіональних і місцевих дослідженнях, змальовує тисячолітнє минуле Берегова і навіть сягає далі, розкриваючи певні аспекти глибокої давнини. Завдяки сприятливим природно-географічним умовам територія міста та його околиці стала в епоху палеоліту частиною місць розселення Людини розумної (*Homo sapiens*) під час її мандрів європейським континентом. Сьогодні доведено, що сучасна територія міста була однією з головних стоянок для тодішніх спільнот. Зображення стародавніх та середньовічних аспектів у розрізі одного населеного пункту та окреслення того історичного простору, в якому можна тлумачити Берегово в найдавніші часи, стало справжнім викликом для авторського колективу, проте для нас було важливим опрацювання і включення до монографії й цієї епохи, адже тільки так наша розповідь про історію міста стане повноцінною.

Римська епоха та переміщення племен часів великого переселення народів зачепили і територію Берегова, в середині першого тисячоліття тут виникли слов'янські поселення. Наприкінці IX століття, з часу приходу угорців до Карпатського басейну, почалася інтеграція території міста до просторової системи, яка контролювалася осілими угорськими племенами, про що свідчать численні археологічні знахідки. Перша писемна згадка про поселення під назвою Лампертгаз датується 1063 роком, його правовий статус в епоху Середньовіччя змінювався неодноразово: вживається і дефініція «*villa*» (село, сільське поселення), і «*oppidum*» (більше укріплене поселення), і «*civitas*» (місто). Зрештою, угорський король Бейла IV своїм указом дарував у 1247 році поселенню статус міста з відповідними привілеями. Важливо наголосити, що історичні джерела дозволяють зробити висновок, що в середньовічних документах місто вперше згадувалося під назвою Берегово не в 1504 році, як вважав Т.Легоцький, а вже у 1477 році.

Науково вивірене написання розділів, присвячених епосі Середньовіччя та Раннього нового періоду, теж не було простим завданням, головна причина чого полягає в тому, що базові історичні документи – протоколи, найважливіші розпорядження міської влади та результати їх виконання, роль окремих людей у цих подіях – або відсутні, або ж не виявлені та не вивчені достатньою мірою. Проте авторському колективу все ж таки вдалося розкрити політичне,

SUMMARY

The book, which the reader is now holding in his hands, sets out to present the history of Beregszász/Berehove from its earliest times to the end of the 20th century. The authors of this monograph are staff members from the Department of History and Social Sciences of Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education and Lehoczky Tivadar Research Centre for Social Sciences, who collectively decided in 2023 to write this monograph on the town. A great deal of work went into the publication of the volume. It was a major undertaking requiring basic research in many respects, so it took well over a year to bring the idea to book form.

This volume presents the millennial past of Beregszász/Berehove and even its prehistoric aspects, in accordance with the historiographical tendencies of regionalism and local history research. The settlement and its surrounding area were part of a Palaeolithic settlement complex that *Homo sapiens* used as a shelter during their European migration. Archaeological evidence indicates that the present-day town was one of the main settlements for these communities. It was challenging to present the prehistoric and early medieval peculiarities in the context of a settlement and to define the historical space in which Beregszász/Berehove could be understood in the early times. However, we considered it important to elaborate on this period in our volume as it is the only way our narrative of the town's history can become a coherent whole.

The area of Beregszász/Berehove was undoubtedly affected by the Roman period and the population movements of the Migration Period. Slavic settlements were established in the area in the middle of the first millennium. By the end of the 9th century, the Hungarians had conquered the Carpathian Basin. This marked the beginning of the integration of the town's territory into the settled Hungarian system, as evidenced by numerous archaeological finds. The legal status of the settlement, which appeared in historical sources as *Laperthaza* in 1063, changed several times during the Middle Ages. It was called *villa* (village), *oppidum* (market-town) and *civitas* (town) until Béla IV elevated it to the status of town in 1247 and granted it the corresponding privileges. It is crucial to highlight that the sources unequivocally confirm that the settlement was referred to as Beregszász as early as 1477. This is in stark contrast to the widely held belief that it was first mentioned in 1504, as popularised by Lehoczky.

Writing a professional chapter on the medieval and early modern history of the town is a challenging task, the main reason being that the basic sources of the town's history, the minutes, the most important municipal regulations, the results of their implementation, as well as the activities of those involved are not available or have not been fully explored and analysed. Nevertheless, the chapter will present the political, economic, and social history of the period, using newly exploited archival sources and a synthesis of relevant literature.

In the Middle Ages and in the early modern period, the settlement was repeatedly in the way of armies and fell victim to invasions by the Besenyaks, the Kuns, the Tatars, and the Poles. In addition to attacks by hostile nations, development was often set back or stalled by the spread of wildfires and epidemic diseases. However,

УДК 94(477.87)"/.../1991"

М 77

DOI 10.58423/978-617-8143183

Монографія міста Берегове. Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II / Редакторки: Ібоя Самборовскі-Нодь та Єлизавета Молнар Д. Авторський колектив: Адальберт Рац, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал, Ласло Браун, Наталія Вароді, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове: ЗУІ ім. Ференца Ракоці II, 2024. – 384 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8143-17-6 (палітурка)

ISBN 978-617-8143-18-3 (PDF)

У колективній монографії у хронологічному порядку представлено історію міста Берегове/Берегсас від його початків до розпаду Радянського Союзу (1991 р.), що призвів до падіння біполярного світу. Більшість праць, за винятком кількох, спираються на первинні джерела і публікуються вперше, та намагаються поєднати в одній роботі різні напрями і теми, в результаті чого перед читачем постає безперервна історія розвитку міста. Монографія, заповнюючи прогалину, окрім питань суспільства, економіки, політики, державного управління, освіти та релігійних громад може дати багато цікавої та маловідомої інформації для тих, хто цікавиться минулим містечка.

Наукове видання

МОНОГРАФІЯ МІСТА БЕРЕГОВЕ

Колективна монографія

2024 р.

*Рекомендовано до видання у друкованій та електронній формі (PDF)
рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
(протокол №4 від «25» квітня 2024 року)*

Підготовлено до видання Науково-дослідним центром ім. Легоцькі Тиводора
і кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Видавничим відділом
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Редакторки:

Ібоя Самборовські-Нодь та Єлизавета Молнар Д.

Рецензенти:

*Янош Барта, доктор історичних наук, професор-емерит
(Дебреценський університет, Угорщина)*

*Жужанна Варга, доктор історичних наук, професорка
(Університет імені Лоранда Етвеша, Угорщина)*

*Ласлов Зубанич, кандидат історичних наук, доцент
(Ужгородський національний університет)*

*Левенте Пюшкі, доктор історичних наук, професор
(Дебреценський університет, Угорщина)*

Технічне редагування: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Верстка та підготовка до друку: *Мелінда Орбан*

Підготовка до видання у електронній формі (PDF): *Олександр Добош та Вівієн Товт*

Коректура: *Ільдико Гріца-Варцаба*

Дизайн обкладинки: *Стефан Молнар Д.* На передній та задній сторінці обкладинки
зображено картини з серії «Берегас» Золтана Гоголи.

УДК: *Бібліотека ім. Опаціої Черє Яноша при ЗУІ ім. Ф.Ракоці II*

Відповідальний за випуск:

Олександр Добош (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці II)

Відповідальність за зміст і достовірність колективної монографії покладається
на авторів. Точки зору авторів можуть не співпадати з точкою зору редакторок.

Зміст наукового видання було перевірено
на наявність збігів і запозичень сервісом «Oxsico».

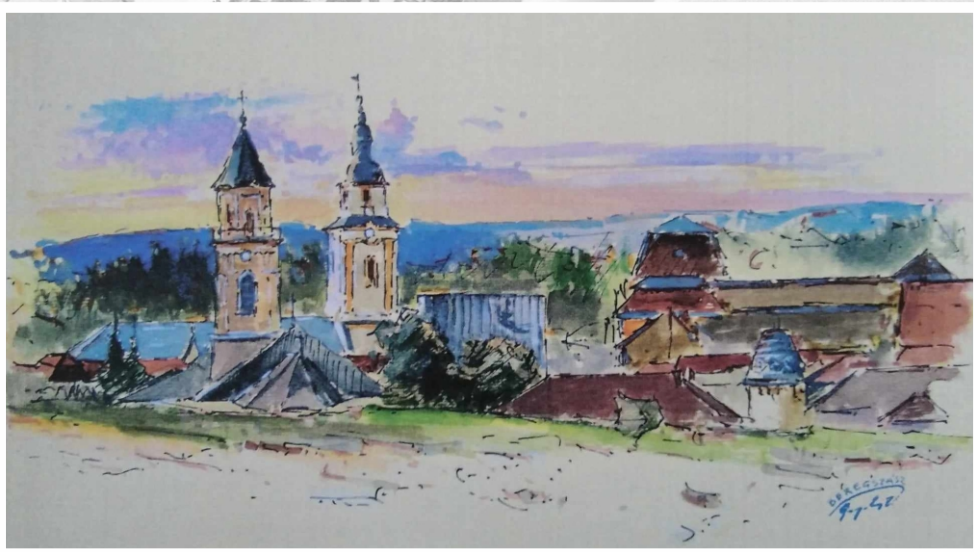
**Друк колективної монографії здійснено за підтримки
Кураторії «Domus» Академії наук Угорщини.**

Видавництво: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II (адреса:
пл. Кошута 6, м. Берегове, 90202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua; kiado@kmf.uz.ua)
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, вигот-
товлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 7637 від 19 липня 2022 року
Друк: ТОВ «РІК-У» (адреса: вул. Карпатської України 36, м. Ужгород, 88006. Електронна
пошта: print@rik.com.ua) Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державно-
го реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040
від 21 січня 2016 року

Підписано до друку 11.12.2023. Шрифт «Sitka Display».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк цифровий. Ум. друк. арк. 31,2.

Формат 70x100/16. Замовл. № 3768

A monográfia kronológiai rendben mutatja be Beregszász város történetét a kezdetektől a bipoláris világ széthullását meghozó Szovjetunió felbomlásáig, 1991-ig. A zömében elsődleges kutatásokon alapuló írások – néhány kivétellel – először látnak napvilágot, s olyan szerteágazó irányokat és tematikát próbálnak összedolgozni egységes munkává, amelynek következtében egy folyamatos várostörténet kialakulását láthatja az olvasó. A hiánypótló kötet a társadalom, gazdaság, politika, közigazgatás, oktatás és vallási közösségek kérdéskörén túl számos érdekes és nem közismert információval szolgálhat a kisváros múltjára kíváncsiak számára.

ISBN 978-617-8143-17-6

9 786178 143176

